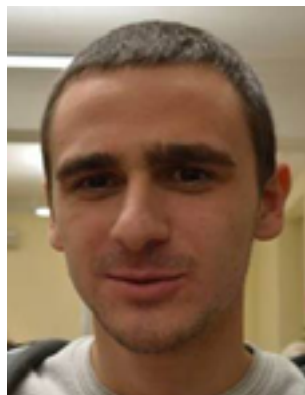


ЗАТВОРЪТ В ИСТОРИЯТА НА РУМЪНСКАТА КОМУНИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ ПРЕДИ 1944 Г.



Делян Русев

*Отвели тогава злодея
злосторен,
затворили този субект.
Но във затвора попаднал
на хора
и станал
ч о в е к.*

Из „Песен за човека“ на Н. Вапцаров

Тези стихове на Никола Вапцаров, активен член на Българската комунистическа партия през 30-те и началото на 40-те години на XX в., издават едно отношение към затвора, което днес изглежда най-малкото странно. Малко хора биха изтъкнали неговото възпитателно и очовечаващо влияние пред психологическия шок, потъпкването на морала и физическите несгоди, които са принудени да преживеят лишените от свобода. Но дейците на балканските комунистически партии между двете световни войни и по време на втората от тях с

пълно основание могат да имат едно по-специфично и разнопосочно отношение към затвора и затворническия живот. Самият Вапцаров за съжаление споделя съдбата на своя лирически герой през 1942 г., когато е арестуван и осъден на смърт – със съществена разлика, че не е убил баща си, а е извършвал подривна дейност като член на БКП по времето, когато България вече воюва на страната на Оста. Идеологическите събратя на Вапцаров, които се подвизават на север от р. Дунав – във Велика Румъния¹ – също имат интересна съдба, а румънските затвори и трудови лагери заемат централно място в нея през разглеждания период. В настоящата разработка е разгледано именно мястото на затвора в историята на Румънската комунистическа партия (РКП, рум. – Partidul Comunist din România) в двадесетгодишния ѝ нелегален период между 1924 и 1944 г. Направени са някои наблюдения върху различните нива, на които престоят в не особено гостоприемните румънски затвори се отразява върху съдбата на местните комунисти, както и върху развитието на самата партия преди и след август 1944 г. Акцентът пада върху 30-те години и

¹ С понятието „Велика Румъния“ често се наричат териториите на Румъния между двете световни войни, когато в нейните граници попадат областите Трансилвания, Бесарабия, Буковина и Южна Добруджа, с което населението и площта на страната драстично се увеличават. Една от последиците е наличието на огромен процент малцинствено население в Румъния след Първата световна война и съответния бурен възход на национализма и шовинизма сред румънците (за подробности вж. напр. Санду, Т. История на Румъния. С., Рива, 2010). Всичко това, както ще видим, е от съществено значение за съдбата на местните комунисти и тяхната партия преди 1944 г.

времето на Втората световна война, когато се формира т. нар. „затворническо крило“ на РКП около „изпечения“ затворник и бъдещ партиен лидер Георге Георгиу Деж² Засегната е и темата за „употребата“ на затворническото минало след налагането на комунистическата власт в Румъния.

Всичко започва през 1921 г., две години след появата на Третия интернационал. На конгрес на Румънската социалдемократическа партия в Дялул Спири³ през м. май се оформят две крила, сред които, както обикновено, надделява по-радикалното – т.нар. максималисти. Те гласуват за преобразуването на партията в Комунистическа партия на Румъния и безусловно обвързване с политиката и идеите на Коминтерна. Комунистическата историография определя конгреса в Букурещ като Първи конгрес на РКП. Ден след съдбовното гласуване полицията нахлува и арестува голяма част от делегатите с обвинение за „конспирация срещу държавния ред“. Така още родилните мъки на партията са белязани от сблъсък с румънската полиция. Този първи престой на комунисти в затвора е кратък – след застъпничеството на по-либералните политически и обществени кръгове правителството е принудено да

² Георге Георгиу-Деж (1901-1965) е генерален секретар на РКП (1944-1954 и 1955-1965 г.), министър-председател на Румъния (1952-1955 г.) и председател на Държавния съвет (1961-1965 г.)

³ Квартал на Букурещ, който през 80-те години на XX в. е почти напълно разрушен, за да бъде построена на негово място внушителната сграда на Народния дом (Casa Poporului) – днешният румънски парламент.

обяви частична амнистия на политическите затворници, а РКП на практика се легализира.⁴ В следващите повече от двадесет години обаче затворът ще се превърне във втори (а за някои и първи) дом за повечето комунистически дейци, които не емигрират в чужбина.

През 1922 г. за първи секретар на партията е избран Георге Кристеску. Той е единственият етнически румънец, който ще стои начело на РКП до идването на власт на Георге Георгиу-Деж през 1944 г. Този факт издава една от отличителните черти на румънското комунистическо движение, които ще му попречат да добие широка популярност в страната, а именно преобладаващата роля на малцинствата в членската маса на партията и ръководната роля на техни представители през целия междувоенен период (вж. табл. 1). И това в една епоха, когато румънският национализъм и антисемитизъм са пропили в огромна част от обществото и постоянно се подхранват от нарастващите ревизионистични настроения на съседните държави, загубили територии в полза на Румъния след края на Голямата война. Във връзка с всичко това още по-пагубно се оказва почти безпрекословното подчинение на РКП на директивите на Коминтерна, който успява да прикрие претенциите на Съветския съюз към областите Бесарабия и Буковина с блазнещи ухото идеи за правото на самоопределение, за нов социален ред и т.н. След създаването си партията все повече се болшевизира, като тайно проведеният в

⁴ *Tismăneanu, V. Stalinism for all seasons: a political history of Romanian communism. Univ. of California Press, 2003, pp. 47-50.*

Плоещ Втори конгрес през октомври 1922 г. обявява РКП за секция на Комунистическия интернационал с идентични цели – действие, което надали би подканило много здравомислещи румънци от периода между двете световни войни да влязат в редовете на партията.⁵ Още повече, че съвсем скоро тя изпада в нелегалност. През април 1924 г. РКП е официално забранена, а в края на годината със закона „Мързеску“ се забранява и всякаква комунистическа дейност, след като по-рано комунисти участват в безредиците в Южна Бесарабия, а на Третия конгрес на партията във Виена е потвърдена линията за безусловна лоялност към Москва. Това нанася допълнителен удар върху и без това непопулярната партия. Изследователите дават различни статистики, но са единодушни, че до края на 30-те години нейните членове не надвишават 2000, като на границата на второто и третото десетилетие на века те са дори по-малко от хиляда (вж. табл. 2).

С началото на нелегалния период в историята на РКП започва и един процес на оформяне на няколко паралелни крила на румънското комунистическо движение. В същото време дейците, които остават в страната и продължават да се занимават с конспиративна дейност все по-често започват да попадат „зад решетките“. Още с влизането в сила на закона „Мързеску“ през декември 1924 г. са арестувани между 600 и 800 комунисти,

⁵ Ibid., pp. 50-51. Сходни проблеми имат и компартиите в съседните балкански държави.

включително и част от водачите.⁶ През август 1926 г. в затвора за известно време попадат ръководителите на РКП Павел Ткаченко и българинът Борис Стефанов, което води до формирането две ръководства на партията – секретариат в Румъния, в който ръководна роля играят Ткаченко и Стефанов, и задгранично Политбюро начело с Давид Фабиан, Саша Геря и др. В края на 20-те и началото на 30-те години в редиците на РКП настъпва същински хаос, белязан от постоянните междуличностни конфликти и от безцеремонното вмешателство на Москва в делата на партията. Хората от Политбюро прекарват дълго време в Берлин, но след идването на власт на националсоциалистите през 1933 г. са принудени да се преместят в Москва, където под сянката на Коминтерна развиват най-вече идеологическа дейност. Много от тези видни представители на РКП са ликвидирани по време на сталинските чистки от 1937-1939 г.⁷ Т.нар. „Московско бюро“ на партията ще бъде възобновено с пълна сила едва през 1941 г., когато в съветската столица пристига Ана Паукер.⁸ А тя пристига тук с твърде голям авторитет и не по-малък организационен опит – две характеристики, които, както ще стане ясно, се дължат до значителна

⁶ Според *Deletant, D. Romania under Communist Rule. Iasi, 1999, p. 13*, данните на Коминтерна говорят за над 800 арестувани комунисти, докато у *Tismăneanu, V. Op.cit., p. 56*, е посочено числото 600.

⁷ Ibid., pp. 63-64.

⁸ Ана Паукер (1893-1960) е важна фигура в румънското комунистическо движение. След Втората световна война играе водеща роля в управлението на партията и е министър на външните работи в периода 1947-1952 г.

степен на добре оползотвореното време през дългия □ престой в румънските затвори.

Парадоксално затворът в междувоенния период се превръща в подходящо място за организационна и образователна дейност сред румънските комунисти. Нищожната членска маса на РКП и арестуването на голяма част от нейните представители водят до образуването на едно сплотено затворническо



Георге Георгиу-Деж, К. Стойка, Г. Василики, К. Дончя и други подсъдими в двора на Крайовския затвор по време на процеса срещу тях през юни 1934 г.

Източник: <http://fototeca.iiccr.ro/picdetails.php?picid=45472X25X25&>

ядро, което в бурните години след Втората световна война ще се окаже най-издръжливо в безмилостната борба за власт. Правителството на Татареску твърде недалновидно спомага за това, когато през 1936-1937 г. изпраща всички лишени от свобода комунисти в затвора Дофтана, намиращ се на около 40 км северозападно от гр. Плоещ, в южните склонове на Карпатите. Там от известно време вече ги чака бъдещият лидер на компартията и на страната Георге Георгиу-Деж, който скоро ще се превърне в най-авторитетната фигура в затворническото крило. Подобна е и ситуацията при представителките на нежния пол, които си изграждат сплотено комунистическо общество в женския затвор Думбравени. Тук водеща роля има вече споменатата Ана Паукер, която пристига през същата 1936 г. след знаменития Крайовски процес.

Затворническата „кариера“ на Деж започва в началото на 1933 г., когато е арестуван и съден за активното си участие в подготовката на голямата стачка на железопътните работници от жп-парка Гривица в Букурещ, която по-късно румънската тоталитарна историография ще превърне в легендарен епизод от историята на местното комунистическо движение. Деж се очертава като лидер на затворниците още от края на 1935 г., след като дотогавашният главатар Стефан Фориш напуска Дофтана, което десетина години по-късно ще му изиграе лоша шега. През същата година бившият жп-работник Деж е назначен и за член на ЦК на РКП. Умението му да

борави добре с партийната пропаганда и авторитетът му след събитията в Гривица му позволяват да се наложи сред останалите и да изгради стабилен комунистически колектив в Дофтана, като междувременно внимателно направлява индоктринирането на младите попълнения като Георге Апостол, Николае Чаушеску, Александру Драгич и Александру Могъорош.⁹ За активната дейност на комунистите зад затворническите стени говори полицейски доклад от септември 1936 г.: „В Дофтана комунистите, въпреки че са изолирани в килиите си, извършват политическа дейност... провеждат ежедневни срещи и... обсъждат проблемите на комунистическата агитация... Затворниците са организирани в колектив, който включва всички комунистически затворници... Освен това има комунистическа група..., която ръководи колектива.“¹⁰

Всичко това води до формирането на една сериозна група около Деж, в която освен вече споменатите млади и неопитни дейци влизат още много хора, които по-късно, след като Георге Георгиу поема управлението на партията, ще станат част от ръководния елит на страната. Сред тях са Лука Ласло (Василие Лука) и Думитру Петреску, бъдещи финансови министри, Емил (Емилиян) Боднараш, по-късно министър на отбраната, Пантелеймон Боднарешко – съветски шпионин, който през 1948 г. става шеф на Секуритате¹¹ под псевдонима



Деж говори пред останалите на събрание на затворниците в Дофтана, 1938 г.

Източник:

<http://fototeca.iiccr.ro/picdetails.php?picid=45482X5X9>

Георге Пинтилие, както и небезизвестният Киву Стойка. Последният два в Дофтана през 1937 г., когато е преместен от затвора Аюд в Трансилвания, болен от сифилис. След 1944 г. той ще просперира до член на политбюро, министър-председател и накрая до председател на Държавния съвет.¹² Тук са и други жп-работници, които са арестувани заедно с Деж след стачките от 1933 г. като Константин Дончя и Георге Василики. Те също ще играят важна роля след Втората световна война. Добър

9 Tismaneanu, Op. cit. p. 79.

10 *Deletant, D. Romania...*, p. 18.

11 Securitate – съкратено название на Direcția Generală a

Securității Poporului (DGSP) – румънската Държавна сигурност.

12 *Kunze, T. Nicolae Ceausescu: eine Biographie.* Berlin, 2009, S. 36.

ход от страна на Деж е и сближаването му с цяла мрежа от съветски агенти, намиращи се в затвора, сред които е споменатият Боднарченко. От тях бъдещият лидер на РКП научава и понакуцващия си руски.¹³

Деж не е единственият, който научава нещо в Дофтана. Затворът често е наричан „марксистки университет“, а самият Чаушеску години по-късно говори за него като за „академия по революционна мисъл“.¹⁴ Разбира се, теоретичната подготовка често се изчерпва с наизустяване на официалния „Кратък курс по история на Комунистическата партия на Съветския съюз (болшевики)“ и други сталинистки трактати, но затворническият колектив до голяма степен помага за индоктринирането на непросветените. Тук важна роля имат представителите на по-старото поколение, много от които са преминали през Международното ленинско училище в Москва. Прекрасен пример е Ана Паукер, която след 1936 г. създава същински просветен център за дамите-комунистки в затвора Думбравени. Те се подготвят за гимназиалните приемни изпити, а Паукер им преподава френски и немски език, марксистко-ленинистка теория и политическа икономия.¹⁵

Тази идилична картина се променя едва през 1940 г., в последните месеци от авторитарното управление на крал Карол II, когато румънските власти рязко затягат мерките

срещу местните комунисти след съветската окупация на Бесарабия и Северна Буковина. Излежаващите максимални присъди жени са преместени от Думбравени в затвора Ръмнику Сарат в Мунтения. Там условията са далеч по-лоши, а затворничките са изолирани в тесни единични килии. Тяхната предводителка, Ана Паукер, се радва на специално отношение и на нея е отредена ъглова килия без прозорци, отделена от другите. По-късно една от затворничките си спомня: „Бяхме подложени на терор... Позволяваха ни да излизаме само по един час на ден. Имаше пет отделни двора и всеки от нас беше извеждан индивидуално... Почти никога не виждахме дневна светлина.“¹⁶

Парадоксално всичко това се променя, когато през есента на 1940 г. властта в Румъния попада в ръцете на т.нар. легионери¹⁷ – най-големите идеологически противници на комунизма. Тук си заслужава да се спомене и един почти невероятен звучащ епизод от краткия престой на политическите затворнички в Ръмнику Сарат. Този затвор има особена натовареност по отношение на легионерите, много от които са излежавали присъдите по време на предишния режим. Това го превръща в обект на своеобразно поклонничество по време на управлението им през 1940-1941 г. и когато през есента на 1940 г. 2000 мъже, облечени в зелени униформи, пристигат в своята

16 Ibid.

17 Крайни румънски националисти, последователи на Корнелиу Кудриану, който след едно просветление, получено по време на престоя му в затвора, създава т.нар. „Легион на Архангел Михаил“, известен още като „Желязната гвардия“.

13 *Deletant, D. Romania...*, pp. 19-20.

14 *Tismăneanu, V. Op.cit.*, p. 78.

15 *Levy, R. Ana Pauker: the Rise and Fall of a Jewish Communist. Univ. of California Press, 2001, p. 52.*

Мека, жените в затвора не без основание изпадат в ужас. Любопитното е, че според техните разкази легионерите проявили неподозирано кавалерство и уважение – провели политическа дискусия с Ана Паукер, а някои от затворничките дори били похвалени за непреклонната си вяра в следваната от тях идеология.¹⁸ Новите властимащи дори решават да направят от Ръмнику Сарат музей, в следствие на което затворените там комунистички отново сменят местожителството си – този път попадат в затвора Карансебеш в Банат. Впрочем, когато по-късно РКП идва на власт, затворът Дофтана на свой ред е превърнат в музей – още едно доказателство за важната му роля в историята на комунистическото движение.

Няколко години преди да добие своя сакрален статут обаче затворът Дофтана става жертва на земетресение, както и част от излежаващите там присъдите си комунисти. Оцелелите, начело с Деж, също са преместени в Карансебеш през ноември 1940 г. Тук за пръв път тайно се срещат двамата лидери – Георге Георгиу и Ана Паукер, които по-късно ще поведат един срещу друг ожесточена борба за водещото място в партията и страната. Очевидно по това време Паукер вече е добила сериозен авторитет, тъй като през май 1941 г. под натиска на Москва тя бива разменена за един престарял румънски националист, арестуван предната година от съветските власти след анексията на Бесарабия от СССР.¹⁹ Петгодишният престой на известната активистка

в затвора със сигурност я е променил, а не бива да се пропуска и друго нещо – периодът, който тя прекарва в Думбравени се оказва пагубен за много от по-близо стоящите до Москва румънски комунисти, които стават жертва на Сталинските чистки през втората половина на 30-те години.²⁰ В съветската столица Ана Паукер ще даде тласък на „Московското крило“ на РКП по времето, в което Деж допълнително укрепва позициите си сред затворниците. През февруари 1942 г. сред тях отново попада вече 24-годишния Николае Чаушеску, който именно в Карансебеш укрепва познанството си с Георге Георгиу. Тук обаче е и друга млада надежда – Александру Драгич, който има предимството да е в една килия заедно с Деж и Киву Стойка. По-късно Драгич ще стане министър на вътрешните работи и сериозен опонент на Чаушеску в борбата за власт.²¹

По това време в Румъния вече се разпорежда кондукаторът (фюрерът) Йон Антонеску, който се разправя с легионерите в началото на 1941 г. и поставя началото на авторитарния си режим. Маршал Антонеску до голяма степен обвързва политиката си с тази на Берлин, вследствие на което започва „реторична антикомунистическа разправа“ и през юни 1941 г. включва румънската армия в операция „Барбароса“ срещу СССР.²² По време на неговото управление

²⁰ Сред останалите румънски комунисти, ликвидирани в Съветския съюз през 1937-1939 г. е и Марсел Паукер – съпругът на Ана Паукер.

²¹ *Kunze, T.* Op. cit., S. 49.

²² *Санду, Т.* Цит. съч., с. 286.

¹⁸ *Levy, R.* Op. cit., pp. 52-53.

¹⁹ *Deletant, D.* Romania..., p. 22.

понятията за комунисти и евреи често се свързват и приравняват, особено когато става дума за окупираните от СССР през 1940 г. Бесарабия и Буковина. По обективни причини Антонеску възприема комунизма като най-голям враг и в същото време поставя знак за равенство между комунисти и легионери: „Смятам комунизма за най-големия враг на нацията, предателство към родината, което ще накажа със смърт, както ще накажа и тези, които са надянали зелени ризи и са извършвали криминални престъпления.“²³ Според някои изчисления по време на режима броят на арестуваните е над 10 000, като малко над 2000 от тях са комунисти или симпатизанти.²⁴ Румънският „кондукатор“ разчита най-вече на трудовите лагери като средство за борба срещу „враговете на нацията“. По тази причина след 1941 г. постепенно почти всички румънски комунисти попадат в лагера Търгу Жиу в Западна Румъния, като тук отново се появяват Георге Георгиу Деж и почти монолитната група около него. Сред интернираните в лагера комунисти има и малко над 400 евреи, чиято съдба е най-трагична. През септември 1942 г. те са преместени в лагера Вапнярка сред пустошта на Транснистрия (дн. Източна Украйна), където към тях се присъединяват още 80 души от затвора Жилава и около 600 евреи-комунисти от цяла Румъния. Много от тях загиват или получават парализа на долните крайници вследствие на ужасна диета, включваща вид

²³ Deletant, D. *Hitler's Forgotten Ally. Ion Antonescu and His Regime, Romania 1940-1944*. New York: Palgrave Macmillan, 2006, p. 72.

²⁴ Ibid.



Чаушеску и други политически затворници в трудовия лагер Търгу Жиу, 1943 г.

Източник:

<http://fototeca.iicr.ro/picdetails.php?picid=32198X11X111>

грах, използван за храна на добитъка. По-късно много евреи стават жертва на изтеглящите се през областта германски войски.²⁵

Комунистите от нееврейски произход остават в Търгу Жиу, където след отблъсването на Вермахта при Сталинград и поврата във войната условията значително се подобряват. Затворниците живеят в големи бараки с по 250-300 легла и могат да контактуват помежду си почти неограничено, а се допускат и посещения от

²⁵ Ibid., p. 197.

външни хора. В групи от по 60-70 души интернираните работят по десет часа на ден в различни фабрики и строежи извън лагера.²⁶ В него са позволени дори някои допускани от цензурата книги и вестници, а по думите на един британец от румънски произход, който прекарва две години в Търгу Жиу, някои от по-влиятелните и заможни затворници си осигуряват прилични условия за живот, нелоша храна и освобождаване от принудителен труд, подкупвайки комендантите.²⁷

Редиците на „затворническата група“ оредяват след изпращането на евреите-комунисти в Транснистрия, но въпреки това тя продължава да се консолидира около харизматичната личност на Деж. На няколко пъти неговото лидерство е оспорвано, но той успява да се справи с конкуренцията в лицето на най-вечен някои бивши негови колеги-железничари.²⁸ За водещата позиция на Деж говорят думите на Александру Бърладяну, който го описва като „по-умен от другите, един факт, който не можеше да бъде оспорен от никой от намиращите се в близост до него... Чрез своя темперамент, силна воля и

26 *Kunze, T. Op.cit., S. 50.* Чаушеску, който попада в лагера през лятото на 1943 г., е разпределен в електричарската бригада, която поправя повредите по електрическата мрежа в околността. В Търгу Жиу неколкократно го посещава приятелката му Ленута, бъдещата Елена Чаушеску.

27 *Deletant, D. Communist Terror in Romania: Gheorghiu-Dej and the Police State 1948-1965.* London: C. Hurst & Co. (Publishers) Ltd., 1999, pp. 27-28.

28 Като опоненти на Деж се посочват напр. О. Сандру и А. Илиеску (вж. *Tismăneanu, V. Op.cit., p. 83*), както и Йон Мециу, Т. Братосин и В. Фулгеску, които правят неуспешен опит да го отстранят (вж. *Deletant, D. Communist Terror..., p. 27*).

издръжливост той се беше приспособил най-добре към условията в затвора. Така той успя да организира малката група от затворници-комунисти, да ги научи на ред и дисциплина във всекидневния им живот и всичко това не в името на някакви политически принципи, а просто за да оцелеят. Благодарение на тези качества му се отдаваше да поддържа добри отношения с надзирателите и да осъществява връзки с външния свят.”²⁹ Всъщност след включването на Румъния във войната на страната на Централните сили се задълбочава разцеплението между затворническото крило и тези, които остават на свобода и се групират около Ремус Кофлер и Щефан Фориш – официалния генерален секретар на РКП. Освен личната вражда между Деж и Фориш, която се заражда още в Дофтана, между двете групи се изправят и различните им възгледи по отношение на тактиката, която партията трябва да възприеме по време на военните действия. Фориш очевидно се противопоставя на идеята за организиране на партизанско движение, докато нямащите кой знае какво да губят затворници я подкрепят.³⁰

В крайна сметка, за разлика от комунистическите партии в съседните балкански страни, РКП запазва стоическо спокойствие и се отдава на почти пълно бездействие в хода на войната. Още повече, че Фориш (да не забравяме, че е етнически унгарец) постоянно обвинява за това своите другари и така успява да си

29 *Kunze, T. Op. cit., S. 50.*

30 *Tismăneanu, V. Op.cit., p. 81.*

спечели немалко врагове. Стига се до там, че чрез освобождения през 1943 г. от лагера съветски агент Емил Боднараш започват усилен контакт между Москва и Деж и в крайна сметка в Търгу Жиу е взето решение за отстраняването на Фориш от ръководството на партията. Според официалната версия това се случва на среща, проведена на 4 април 1944 г. в болницата на лагера, на която освен Деж и Боднараш присъстват още Константин Първулеску, Йосиф Рангец и Киву Стойка. Според различните информации генералният секретар е обвинен в „малодушие и капитулация“ или е набеден за информатор на полицията.³¹ Две години по-късно той е ликвидиран и физически по твърде брутален начин по поръчение на новото ръководство на партията, доминирано от бившите затворници. Още през април 1944 г. в Търгу Жиу е избран един временен триумвират, съставен от хора, близки до Москва (Боднараш, Първулеску и Рангец), а бъдещето принадлежи на техният тартор Георге Георгиу-Деж. Е, и на все още младия Николае Чаушеску, който предвидливо се придържа плътно до харизматичния лидер.³² Оказва се, че прекараните години в румънските затвори и трудови лагери са от ключово значение за съдбата на двамата бъдещи ръководители на държавата и хората около тях след края на войната. Както констатира В. Тисманеану „така именно в затвора, първо в Дофтана,

31 В подкрепа на първата версия вж. *Tismăneanu, V.* Op. cit., pp. 83-84, а на втората - *Deletant, D.* Romania..., p. 28.

32 *Kunze, T.* Op.cit., S. 52.



15-годишният Николае
Чаушеску в ареста, 1933 г.

Източник:

<http://fototeca.iicr.ro/picdetails.php?picid=32172X1X9>

после в Карансебеш и накрая в лагера за политически затворници Търгу Жиу, Георгиу-Деж установява авторитета си на шеф на политическата фаланга, която налага хегемонията си в РКП след август 1944 г.³³ Тук няма да се спираме на следвоенното развитие на партията, но дори от пръв поглед е видно, че голяма част от румънския политически елит след 1944 г. дължи привилегированото си положение поне отчасти на „съкилийничеството“ си с партийния лидер в миналото.³⁴

Не без значение е и въпросът за психологическия ефект, който дългото лишаване от свобода оказва върху политическите затворници, някои от които в румънския случай ще държат в ръцете си съдбите на милиони хора след Втората световна война. Очевидно е, че за хора като Деж затворът предлага не само добър организационен опит, но и каляване на волята и физиката. В същото време обаче няма как да не отбележим и неговото „обезчовечаващо“ влияние, което донякъде може да обясни безскрупулните и жестоки методи на комунистическото ръководство след войната. Ужасяващ пример е Пантелей Боднаренко (по-късно известен с псевдонима Георги Пинтилие), добър познат

33 *Tismăneanu, V. Op.cit., p. 100.*

34 За съдбата на групата ок. Деж вж. *Neagoe-Plesa. E. "Camarila" lui Gheorghe- Gheorghiu-Dej. – In: Annales Universitatis Apulensis Series Historica, issue 10/I/2006, pp. 147-163.* За следвоенното развитие на РКП и постепенното налагане на затворническото крило вж. още *Deletant, D. New Light on Dheorghiu Dej's Struggle for Dominance in the Romanian Communist Party, 1944-1949. – In: The Slavonic and East European Review, Vol. 73, No. 4 (Oct., 1995), pp. 659-690.*

на Деж от Дофтана и Карансебеш, който през 1946 г. се разпорежда за бруталното убийство на Фориш и на майка му.³⁵ По-късно, като ръководител на Секуритате, Пинтилие очевидно е замесен и в безчовечния „експеримент Питещи“ в края на 40-те и началото на 50-те години, когато в едноименния затвор хиляди млади хора (предимно студенти) са подложени на психическо и физическо насилие с цел промиване на мозъците и „превъзпитание“.³⁶

Румънските затвори през междувоенния период не са най-гостоприемното място: През 1926 г. един френски писател описва Дофтана като място, където „побоите и мъченията са част от дневната порция заедно с рядката бобена супа и двете парчета царевичен хляб“.³⁷ Множество доклади на хуманитарни и граждански организации свидетелстват, че условията в този затвор са едни от най-лошите в Европа. Положението донякъде се подобрява едва през средата на 30-те години, когато румънските комунисти получават статут на политически затворници.³⁸ Тежките условия със сигурност оставят трайна следа в съзнанието на повечето от тях. По сведенията на Георге Апостол, който попада в Дофтана през 1937 г., храната в затвора била твърде мизерна (състояла се от чай, зеленчукова супа и царевичен хляб), а своеволният директор редовно тероризирал

35 *Deletant, D. Romania..., p.65.*

36 За експеримента вж. *Bacu, D. The Anti-Humans. Student Re-Education in Romanian Prisons. Englewood, Colorado, 1971.*

37 *Kunze, T. Op. cit., S. 34-35.*

38 *Tismăneanu, V. Op.cit., p. 58.*



от близкия до режима Александру Бърладяну след проведени от него разговори с бивши затворници от Дофтана. Някои изследователи на живота на Чаушеску търсят именно в този епизод от затворническата му биография обяснение за толерирането му след войната от страна на Деж, който никога не се е впечатлявал от интелектуалните възможности на своя наследник, както и за голямото влияние на Елена Чаушеску върху съпруга ѝ за други негови по-късни действия и решения.⁴¹ Освен предполагаемите травми от Дофтана, в съзнанието на Николае Чаушеску вероятно е останал и спомена за жестоката сцена, която се разиграва пред очите му по време на престоя му в затвора Жилава в началото на 40-те години: През ноември 1940 г. новодошлите на власт легионери – същите, които се отнасят толкова мило с дамите в Ръмнику Сарат, нахлуват в затвора и започват кървава разправа с намиращите се там високопоставени представители на стария режим.⁴²

Друга значима тема, която няма да засягам в подробности, е „употребата“ на затворническото минало на румънските комунисти в периода 1944-1989 г. Все пак си заслужава да се отбележат няколко момента. Първият е свързан с мащабните чистки, проведени от ръководството на партията през в края на 40-те и първата половина на 50-те години. Само в периода 1948-

41 Вж. пак там, както и *Kunze, T.* Op. cit., S.37. Като косвено доказателство се разглежда и убийството през 1975 г. на Киву Стойка, който се смята за свидетел на случилото се в Дофтана.

42 Ibid., S.48.

Входът на Жилава – един от най-суровите затвори в Румъния, където Чаушеску прекарва близо две години в началото на 40-те.

Източник: <http://www.locuriuitate.com/2012/10/fortul-13-jilava.html>

1950 г. от нея са изключени 192 хиляди „враждебни и експлоататорски елемента“ или около 20% от членската маса.⁴³ В същото време са въведени и строги мерки при допускането на нови членове в партията, включващи и писането на автобиография, в която трябва да е включена информация за образованието, трудовия стаж и класовата принадлежност на кандидатстващия преди и след 1944 г. Едно изследване показва, че статутът на политически затворник преди края на войната е твърде стойностен и използван аргумент за приемане в редиците на партията. Джак Фрийдман прави обстоен анализ на писаната през 1953 г. автобиография на Йосиф Николае, в която редом с работническото си минало авторът нееднократно изтъква своето мъченичество и връзките си със затворническото крило на РКП по време на Втората световна война. По думите му той бива „топло посрещнат“ в затвора Карансебеш от цяла плеяда видни комунистически дейци като Киву Стойка, Лазар Грюнберг, Емил Боднараш, Мирон Константинеску и най-вече от „другаря Георгиу-Деж“. Както посочва Фрийдман, „чрез асоциирането си с „затворническото ядро“ по време на Втората световна война Николае трябва да е бил в идеална позиция да превърне автобиографичните си кредити в партийно членство, тъй като връзката със „затворническите комунисти“ е означавала, че той е духовно и физически чист и не може да бъде смятан за

43 Калашникова Н.Ю. Румынская коммунистическая партия в 1945-1990 гг. – В: Балканские исследования. М., 1994., Вып. 12., с. 213.

опортьюнист.“⁴⁴

Второто ниво на „употреба“ на затворническото минало може да се открие в развиващия се през 70-те и 80-те години култ към личността на Николае Чаушеску. И тук, както и в първия случай, е налице явно преекспониране на ролята на затворника (в случая Чаушеску) в дейността на лишените от свобода комунисти преди 1944 г. Арената в случая е затворът Дофтана, чийто образ вече се е наложил като символ на комунистическата съпротива по време на стария режим и е станал част от легитимиращата митология на РКП като „румънската Бастилия“. Както вече стана ясно, след войната той е превърнат в музей, а през 1960 и 1968 г. са издадени два тома под заглавието „Музея Дофтана“, в които името на Чаушеску само се споменава сред тези на лежалите там комунистически лидери. Когато обаче властта му укрепва през следващите две десетилетия, публикациите в пресата и възпоменателните сборници започват да прекрояват затворническото минало на Чаушеску. Той се оказва „опасен комунистически агитатор“, един от най-активните инспиратори на съпротивата срещу тежките условия в затвора, развиващ изключителна и многостранна дейност в партийното крило в Дофтана, докато името на Деж настоятелно се пропуска.⁴⁵ Така престоят и дейността на Чаушеску

44 Friedman, J. Furtive Selves: Proletarian Contradictions, Self-Presentation, and the Party in 1950s Romania. – In: International Labor and Working-Class History, No. 68, Labor in Postwar Central and Eastern Europe (Fall, 2005), pp. 19-20.

45 Marin, M. The Young Revolutionary's Myth: The Nicolae

в затвора се превръщат в първостепенен елемент от героичното революционно минало на лидера, носещ върху раменете си „чувствата, мислите, идеалите и надеждите за по-добро бъдеще на една цяла страна, един цял народ и една цяла партия“.⁴⁶

Румънските затвори и трудови лагери са неизменна част от съдбата на местните комунисти преди 1944 г. Строгите мерки, които властите взимат срещу тях обаче се оказват безпредметни. Както и друг път, външни фактори са тези, които ще решат съдбата на балканските народи след войната, създавайки истински парадокс: в Румъния, където комунистическата партия е най-маргинална и слаба, след войната се установява именно комунистическа власт, докато Гърция, където има далеч по-мощни леви движения, поема по стръмния път на интеграцията в Западния свят. В същото време част от румънските комунисти попадат от затворническата килия директно в най-високите постове на властта. Групата около Деж е добила всички способности да оцелява и да се справя с враговете си и скоро ще пренесе целия си опит от затвора в политическия живот на страната.

Ceausescu's Case. – In: Studia Universitatis Babeş-Bolyai – Historia, issue 1-2/2007, pp. 58-60.

⁴⁶ Цитат от патетично есе, писано по случай 60-годишния юбилей на Чаушеску през 1978 г. – в *Personenkult um Nicolae Ceausescu*. – In: Osteuropa, issue: 08-Archiv/1978, S. 512.

Приложения

Табл. 1. Етнически състав на румънското население и на РКП към 1930 г.

Националност	% от общото население	% от градското население	% от членската маса на РКП
Румънци	71,9	58,6	22,7
Унгарци	7,9	11,1	26,2
Евреи	4,0	13,6	18,1
Руснаци / украинци	5,5	4,9	10,3
Българи	2,0	1,2	8,5

Източник: *Glass, H. Minderheit zwischen zwei Diktaturen: zur Geschichte der Juden in Rumänien 1944-1949. München, Oldenburg Verlag, 2002, S. 318.*

Табл. 2. Брой членове на РКП от 1925 до 1937 г. по данни на Коминтерна

Година	Членове
1925	1 661
1926	1 500
1927	300
1928	500
1929	461
1930	700
1936	1 083
1937	1 635

Източник: *Deletant, D. Romania under Communist Rule. Iasi, 1999, p. 15.*

Използвана литература

- Калашникова Н.Ю.** Румынская коммунистическая партия в 1945-1990 гг. – В: Балканские исследования. М., 1994., Вып. 12., 210-229.
- Санду, Т.** История на Румъния. С., Рива, 2010.
- Васу, D.** The Anti-Humans. Student Re-Education in Romanian Prisons. Englewood, Colorado, 1971.
- Betea, L.** Ceaușescu a fost acuzat de relații homosexuale. Dej a condus ancheta. – <http://www.historia.ro/node/4294>.
- Deletant, D.** New Light on Dheorghiu Dej's Struggle for Dominance in the Romanian Communist Party, 1944-1949. – In: The Slavonic and East European Review, Vol. 73, No. 4 (Oct., 1995), pp. 659-690.
- Deletant, D.** Communist Terror in Romania: Gheorghiu-Dej and the Police State 1948-1965. London: C. Hurst & Co. (Publishers) Ltd., 1999.
- Deletant, D.** Romania under Communist Rule. Iasi, 1999.
- Deletant, D.** Hitler's Forgotten Ally. Ion Antonescu and His Regime, Romania 1940-1944. New York: Palgrave Macmillan, 2006.
- Friedman, J.** Furtive Selves: Proletarian Contradictions, Self-Presentation, and the Party in 1950s Romania. – In: International Labor and Working-Class History, No. 68, Labor in Postwar Central and Eastern Europe (Fall, 2005), pp. 9-23.
- Glass, H.** Minderheit zwischen zwei Diktaturen: zur Geschichte der Juden in Rumänien 1944-1949. München, Oldenburg Verlag, 2002.
- Kunze, T.** Nicolae Ceausescu: eine Biographie. Berlin, 2009.
- Levy, R.** Ana Pauker: the Rise and Fall of a Jewish

Communist. Univ. of California Press, 2001.

Marin, M. The Young Revolutionary's Myth: The Nicolae Ceausescu's Case. – In: Studia Universitatis Babeș-Bolyai – Historia, issue 1-2/2007, pp. 38-74.

Neagoe-Plesa, E. "Camarila" lui Gheorghe- Gheorghiu-Dej. – In: Annales Universitatis Apulensis Series Historica, issue 10/I/2006, pp. 147-163.

Personenkult um Nicolae Ceausescu. – In: Osteuropa, issue: 08-Archiv/1978, S. 510-516.

Tismăneanu, V. Stalinism for all seasons: a political history of Romanian communism. Univ. of California Press, 2003.

THE PRISON IN THE HISTORY OF THE ROMANIAN COMMUNIST PARTY BEFORE 1944

Delyan Rusev

The present article is dedicated to the history of the Romanian Communist Party (RCP) during its illegal period between the wars (1924-1944) and the role of the prison as a place with a great significance to the history of the party and the life of its members. The author makes some observations on the different levels of impact – organizational, educational, psychological etc. – of the prison life on the fate of the Romanian communists and the development of their party before and after 1944. Special attention is paid to the period from the mid-1930s until the end of the WWII, when the "prison wing" of the RCP developed and strengthened its positions under the leadership of the future head of the state Gheorghe Gheorghiu-Dej. Another theme treated in the article is the use of the prison past after the imposition of the communist rule in Romania.